

השיר על העם היהודי שנהרג*

קדיש קטן

כמו עליפי חוקיכלים-שלוכים תרבותי, צצו תי תרבויות-אחיות, במיזרח-אירופה של גשית המאה שעברה. מצד אחד, תרבות השכלה העברית ומן הצד השני תרבות-ההש"ל הביידיש. הראשונה גבירה והשנייה אמה, כך

משורר קצנלסון קדיש במילים

פחות לפי רביו של מזרלי מברספורם. טבת: נטשתי את הגבירה העברית, כדי לשרת את האמה האידית!

דאס ליד מונ'ס אויסגעהענג יודישן אלק - קינתו של יצחק קצנלסון על העם יהודי, שנכתבה ביידיש, בראשית השואה.

תרבות-ההשכלה-העברית היוותה את הבסיס והתשתית, שעליהם קמה הציונות, שהפכה את ארץ-ישראל למיקלט עבור יהודי אירופה, תרבות שהולכה במשך 150 שנה, בדרך-לא-דרך, את מתציתו של העם היהודי בדרכו להקמת ישראל. לעומת זאת, היוותה תרבות-היידיש את תרבותו של הפרולטריון היהודי במיזרח-אירופה, תרבות בעלת גוון מעמדי יותר, תרבות שהולכה את המוניה אל אותה ארץ-המחר של הקומוניזם, ארץ שלא קמה, בסופו של דבר.

המרכז-תרבותי של העברית תקע יתד בין שתי מילחמות-העולם בארץ-ישראל, תוך התייחסות רחוקת מאירופה. במקביל, בין שתי מילחמות-העולם, הגיעה תרבות היידיש במיזרח-אירופה לשיא פריחתה, אולם הוכחדה בידי אדולף היטלר ובידי יוסף גורגשווילי סטאלין. היטלר הרג את המון קוראי היידיש, בעוד שסטאלין חיסל בשיטתיות את סופרי ומשוררי היידיש.

ראשיתה של ספרות ושירת היידיש נבבא בוך צאינה וראינה והמעשה בוך, היתה כספרות על-גבולית (לא לאומית), ספרות ושירה כתיב עברי, שבסיסה היה בתוכן יהודי-עממי. כך צמח לו במאה שעברה, בהדרגה, הרומן הפופולארי ביידיש, שאחר מראשוני כותביו היה אייזיק מאיר דיק, שבמקביל אף ביה לשון זו, וכתב עליה: אליבא דאמת, אין שום לשון בסינו. אין אני יודעים לומר אלא זארגון (אחד מבינוייה של היידיש - ר"ע), שאיננה בגרר לשון כלל. שפה בלולה היא, תערובת של גרמנית עתיקה, לשון הקודש, רוסית, פולנית, אנגלית, ספרדית, צרפתית. לשון היא ששום אומה מן האומות אינה מדברת בה ואינה מבנית אותה...

בהדרגה הפכה היידיש ללשון אמינה של כתיבה-ספרותית. ש"י אברמוביץ, המכונה מזרלי מברספורם, היה מהראשונים שניסו לשכנע כי אפשר לחבר ביידיש יצירות-זמנות ספרותיות. ביחד אתו הגיחו לאוויר-העולם הקלאסיקונים של היידיש, שלום עליכם ורל ספיץ, כאשר ליצרים עשרות ומאות סופרים ומשוררים, שיצרו אותה תשתית מפוארת, של

ספרות ל-עם בלא מולדת, כפי שכוננו יהודי מיזרח-אירופה.

י"ל פרץ היה נושא הרגל במאבק שהתנהל בראשית המאה, בין ספרות היידיש והספרות העברית, ואחד מיוזמיה של הוועידה לספרות ולתרבות יידיש, שנערכה בטשרנוביץ (1908). המאבק הפך עד מהרה את ספרות ושירת היידיש לתרבות מהפכנית, שהשתלבה כנטיית ליבו של הפרולטריון היהודי במיזרח-אירופה לעבר-המהפכה כנות בכלל, והמהפכה הכולשביקית בפרט.

בשנות העשרים של המאה הנוכחית צצו קבוצות של משוררי וסופרי יידיש בכל רחבי מיזרח-אירופה, החל בוילנה דרך וארשה (שהפכה לבירת תרבות היידיש), וכלה במרכוסים יהודיים בברית-המועצות. במקביל צצו גם תיאטרות יידיש, תרבות קולנוע ביידיש, כתבי-עת, יומנים, וכל שאר מאפייני התרבות המקובלים. כאמור, נרצחה תרבות היידיש בימי מלחמת-העולם השנייה ובימיהה-שחור של הסטאליניזם. כל שגורת הוא, להספיד תרבות זו, כמאמר שירו של יצחק קצנלסון. השיר על העם היהודי שנהרג בקדישקטן של מילים, במיסגרת מדור זה.

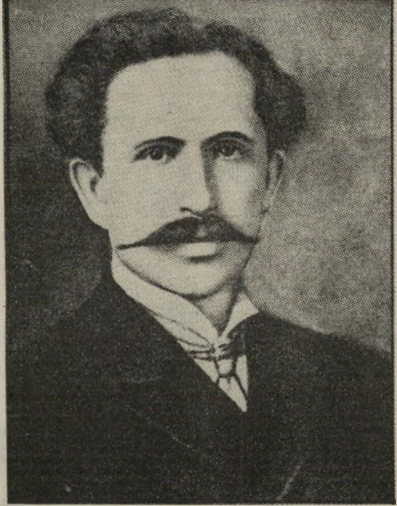
מהפכנים

לפני שנים רבות ראה אור סיפרון קטן בעברית, בשם ביכורי השירה היהודית המהפכה כנית * בעריכתו של י"ל רובין. סיפרון זה מאחד בתוכו את ערך ההליכה אל העם, שהוא בבחינת מצוות-עשה לכל מהפכן, ואחד מערכי הייסוד של שירת-היידיש, בדרכה אל אידיה, שיריהם של המשוררים המהפכניים ביידיש, שנועדו להלהיב את ההמונים, מצאו קרקע כשרה - השיר העממי היהודי שקדם להם.

אחד מראשוני המשוררים המהפכניים ביידיש, היה דוד אדלשטאט (1866-1892). שהיה

י"ל רובין, ביכורי השירה היהודית המהפכנית; ספריית מועלים; 1946; 80 עמ' (כריכה רכה)

הכר בתנועה האנארכיסטית היהודית, ועורך ביטאונה פרייע ארבוטער-שטימע. אדלשטאט קרא בשיריו תגר על "פיהנפש" שבין המסור ררים, המחללים את היכל השירה: ... אבל אנשים, למה הפכתם היכל / לשוק, לשוק מזוהמ? / רחכם תמכרו ויקרב-בדבם, / והאמת תגרשו לבית-עולם...

משורר-המהפכן רובין

על הפועלים והמנוצלים, כתב אדלשטאט, בשירו הנפח הזקן: עובד ומחשל אייך הברזל / לאל הממוץ בעולם / ולכל ערץ השזוב סרח / על ביסאו המנואל בדמ... בשירו אנארכי (אנארכיה), הוא כותב על אחד מעיקרי המאבק היהודי המהפכני, בסוף המאה שעברה, כנגד ככלי הרת היהודית:

עולם היפסו בו לידר ולרפת / בתרימדרשות ובתיכנסיות, / יכו לרפיסים כל גרדום וכל

מי מריבה

גדול סופרי היידיש היה, תוה ויהיה י"ל פרץ, שגולד בחדש מאי 1852, בעיירה גוטיץ - לא הרחק מהבית, שבו נולדה כמה שנים מאוחר יותר, מנהיגת המהפכה-הגרמנית, דזה לוכסמבורג. את מרבית חייו בילה י"ל פרץ בווארשה.

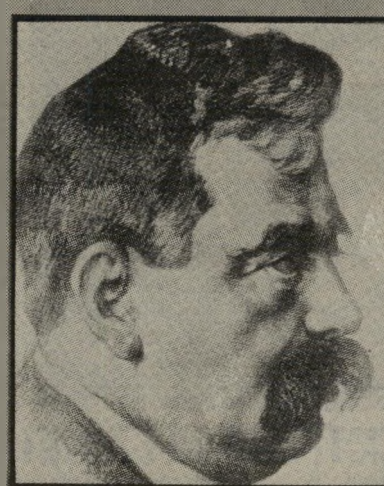
שירו הראשון היה, למרבה האירוניה, שיר יבירי, שבו כתב: מי יקרא שיריך, היש בשירי תעלת? / תעלת? בן, המשרד קרא / שם ימעת המלה לענין וצדדי / שם שבשר-מזמר אנשי חגף ורשע...

פרץ עבד בווארשה, בוועד-הקהילה היהודית, מחלקת בית-הקברות. בראשית שנות התשעים של המאה שעברה היפה פרץ את יצירתו מן העברית ליידיש, ואף הביע רעיון על תפקיד יידיש במהפכה היהודית: מי שרצח את הניצחון איבד זמרו של העם השופט והתמים, אלה שהעמדות הגבוהים יותר קוראים להם ביולול ימון העם מיסרד לכתוב וארץ...

הוא החל משתתף באסיפות פועלים יהודיים, אף פירסם קונטרסים שהיוו את מותג הרחמי של חוגי הפועלים היהודים הסוציאליסטיים בפולין וברוסיה.

בשנת 1894 פירסם י"ל פרץ קונטרס-עניני בשם חתך, ובו מאמרי-ביקורת חריפים נגד מולדת-האומיות. שם כתב בקה-שאהא ארץ-ישראל הלא היא גם ערש מולדת הבנענים, שילשתיים והשמרנונים הוא שלל את הציונות, מאוחר יותר, בשנת 1907, אמר פרץ בראיון על הציונות: זה רעיון שאינו ניתן להגשמה. מפאת העקמומיות שנושאת לשירי וסיוותיהם של כל העמים, ללא שאיפת מיוחדת!

עד מהרה הפך י"ל פרץ להיות ראשה ומנהיגה של התנועה היידיש-סוציאליסטית. בוועידת טשרנוביץ (1908) כאשר הוכרז על מעמד לשון היידיש כשפת העם היהודי, נחלץ פרץ להגנת שתי שכבות רמוסות בעם היהודי - המון והאשה - שהיידיש היתה שפתם בנאומם, באותה ועידה, אמר: המדינה - היא הפרשע הגדול ביותר, העם, לא המדינה - זאת המלה החדשה, האומה - לא המולדת... תרבות מיוחדת, לא

סופר י"ל פרץ גולות: שדה מערכה

הציונות: כאדם מבוגר העב לעריסתו...

היהודי נקראת אצול ציונות - מה מובן היינו שייך לכאן, יש לי חלק בה. בציונות המדינית אין לי שום אכזר, לגלות ארץ מתכחש. זהו שורה-המערכה שאנחנו חייבים לנבח ב. עם כל התענועים לארץ-ישראל, לא למולדת! במובן הנרי, היינו מאמץ בכל עוז בעמק-קולמס היהודי, כפי שחזה אותו הנביא. מיעוט מיסמרי בכל מקום, אך רוב במסגרת תרבות המוסר. אחי הניצחון תוכנה אין תבואה, לא המדיניות... לעיתים למרות תקומת-ישראל והקמת המדינה למרות הצבא והביעי בעצמותנו בעולם, אין לי ספק בכך שהשקפתו של יצחק לייבוש פרץ ניצחה. מדינת-ישראל וליה תרבות, אנשי-דוח נרמסים בה עד עפר, אותם שגריי עם עולם המהומים מיעוט מיסמרי בכל מקום העב לרוב במסגרת תרבות המוסר. אני מתכוון לא שידרוח והסופרים היידיים כארצות-העברית, הכותבים אנגלית ולא-שירי-דוח והסופרים היהודיים כנרמסת, הכותבים עברית ולא-אחרים כארצות אחרות.

כיום, בראשית שנת תשמ"ד, עדיין לא ברור לנו, אם התרבות העברית ושני מיליון צרפתים, אכן ניצחו את תרבות היידיש חצי מיליון צרפתים, כארצות-העברית החל בשנים האחרונות רנסאנס של תרבות-היידיש, ולעיתים עיתוננים, אין ספק שתרבות-היידיש, כך שתי-מילחמות-העולם, היתה תרבות אידאולוגית-שורשית, שהגיעה להמתי קוראים שהלכו אחריה באש ובמים, התרבות הישראלית של השנים האחרונות, והעקה מלהיות תרבות עם אידאולוגיה מוסרית, זו או אחרת, וספק אם היא מגיעה להמונים כלשהם.

גבולות ושומרי-גבולות, תהיה השמירה על חיי העמים, המדינה, שהיו מקריבים לה עמים קטנים וחלשים, כשם שהקריבו בימים קדמונים לידם למולך, ומדינה שבגלל האנטרסטים של המעמדות העמים השלימים נאלצו להשתדל ליישר בה היכל: צבא אחר, לשון אחר, בית-מספר אחר. מדינה כזאת מאבדת את זהירות...

נביא מן העבר, ניבא י"ל, פרץ את כל אתון מכשלות של המדינה לעתיד-לכת, שעליה הלמו הציונים - נציגי הפלג התרבותי האחר, המאמינים בתרבות העברית, בראיון, שהעניק בשנת 1911, אמר פרץ ברבים קשים על הציונות, הליצנות, המבחי ה בלאומיות ורואה את הצלחה של האומה היהודית בתקומת המולדת, זה ענין נשון מדי בשבילי, הבייחה מן המערכה לשם הצלת השריונותיה האומית במקום סיוחה, נקלה מרבנותה ומשרית הגול אולם האיריאל שלי הוא מילחמה וניצחון. הצלחה היא שריונות-המערכה, לכן לא אובל להינבזש לה... בהדרגת נוספת המשיל י"ל, פרץ את הציונות כרימו; אין אדם מסוגו שב אל הערפה, ומה גם עם גדול ומסוכנת... בהרצאה שנשא ב"ב 1914, המשיך וטען: האיריאל שלנו הוא על-לאומי - באים להם האומיים היהודים והכלאים אחרו במיזמוריה אחרת ובלשון מסיימת, טיבלים בשרשראות את והשקפה היהודית העולמית. האיריאל שלנו אינו הצטמקת בתבניות מסיימת, כי אם להשתתף על פני כל העולם...

קודם למוחו שג התכויר פרץ את ביקורתו על הציונות, ועל מה שהיא מייצגת: אם תהיית העם